

*Тарас Володимирович БАТЮК,
викладач кафедри історії України і політології
Дрогобицького державного педагогічного
університету ім. Івана Франка*

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА (ТРУДОВА) ПАРТІЯ У БОРОТЬБІ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Значну роль у боротьбі за Українську державу відіграли партії, що виникли і діяли на західноукраїнських землях. Серед них особливе місце займає Українська Національно-Демократична, а згодом Трудова партія¹.

Ця політична організація була заснована 26 грудня 1899 р. у Львові. До її складу увійшли члени правого крила Русько-Української Радикальної партії І.Франко, В.Охримович, Є.Левицький, В.Будзиновський та ін. До УНДП долучилася переважна більшість народовців, зокрема члени "Народної Ради" у Львові на чолі з Ю.Романчуком, К.Левицьким, а також М.Грушевський, Є.Олесницький і Т.Окуневський. Нова партія охоплювала всі прошарки західно-українського поспільства та різні суспільні течії на національних та демократичних засадах.

Тоді ж, 26 грудня 1899 р., на "довірочній нараді" в Народному домі була прийнята програма УНДП, яка багато в чому повторювала вимоги "Народної програми" народовців (1892). Вона стверджувала приналежність західних українців до єдиного "народу русько-українського вище 20 мільйонного... що ніколи не зрікся і не зрікається прав" на окреме існування як "самостійної народності слов'янської" [5, 349]. Але головна мета УНДП - боротьба за державну незалежність усіх українських земель, об'єднаних в одне ціле, ставилась ясніше і чіткіше: "ми, галицькі русини, часть українсько-руського народу, - вказувалося у вступній частині програми, - заявляємо, що остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоб цілий українсько-руський народ здобув собі культурну, економічну та політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм" [4, 1742].

Датований 1913 роком документ УНДП "Наша програма і організація" знову підкреслював: "Наш нарід не зрікає ся і не зрікаєт ся нині прав повної національної самостійности і метою наших народних змагань, дійти з часом до того, щоб цілий український нарід мав національно-політичну, економічну (господарську) і культурну (просвітну) самостійність та з'єднав ся в одну велику самостійну українську державу" [1, 10].

До першого проводу УНДП Народного Комітету увійшли Ю.Романчук, К.Левицький, В.Охримович, І.Франко, Є.Озаркевич, Є.Левицький, Д.Савчак, М.Грушевський, О.Борковський, І.Белей, о. С.Стефанович та о. О.Темницький. Партія відкрила на місцях Повітові Народні комітети, які розгорнули широку політичну діяльність. "Таким чином, – стверджує І.Нагаєвський, – боротьба за права народу перенеслась із вершин на низини і почала вчити широкі маси народу політичної свідомості й дисципліни" [11, 43].

УНДП разом з іншими політичними силами очолила національно-визвольний рух трудящих західноукраїнських земель. Боротьба за утвердження народної освіти і вимоги ліквідації дискримінації українців у цій галузі, за створення українського університету, за вільний розвиток української мови, за реформу виборчої системи і збільшення числа українців в австрійському парламенті й місцевих сеймах, організація і діяльність Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, створення мережі "Січей" та "Соколів", організація боротьби робітників та селян за поліпшення умов праці та життя сприяли пробудженню свідомості народу, зокрема селянства. "Головним здобутком українського національного руху, – відзначає львівський дослідник Я.Грицак, – стала національна мобілізація галицького селянства. За два передвоєнні десятиліття на місці пригнобленої маси виросла свідомо своїх політичних інтересів українська нація" [3, 80].

УНДП безпосередньо зніщувала Листопадовий чин і винесла на своїх плечах весь тягар його організації. Уже в серпні 1918р. серед її активних членів, що перебували у Львові, виникає ідея революційного перевороту. У вересні 1918р. Народний комітет УНДП виділив зі свого складу окремий комітет для укладення проєкту захоплення влади на Українських землях Австро-Угорщини. До його складу увійшли С.Баран, В.Панейко, В.Охримович, С.Томашівський, В.Бачинський, Л.Цегельський, І.Кивелюк, С.Рудницький, М.Лозинський, О.Назарук.² Зібрання комітету відбувалися таємно в музеї товариства "Просвіта", на його наради запрошувалось по декілька організаторів з повітових комітетів УНДП, яким давалися відповідні інструкції для дій.

Капітуляція Болгарії у вересні 1918 р. була передвісником розвалу Австро-Угорщини. Тому виникла потреба утворення в Галичині відповідної силової організації для своєчасного захоплення влади. Для цього з почину редактора "Діла" В.Панейка і секретаря Народного комітету С.Барана в кінці вересня 1918р. було налагоджено зв'язок з гуртком австрійських старшин-українців, який засідав у "Народній Гостинниці" Львова. В результаті цих контактів утворився Центральний Військовий Комітет. Його завдання полягало у створенні військових гуртків у повітових

містах, що мали готувати сили до виступу і бути сполучними ланками між Львовом і провінційними осередками. Члени Центрального Військового Комітету інформували політичний провід про роботу і отримували подальші інструкції. До складу Центрального Військового Комітету входили поручник І.Рудницький, четар Караван, четар Л.Огоновський, хорунжі Ватран та В.Бараник і студент університету В.Полянський. Самочинний виступ військової організації, нескоординований з Народним комітетом, був виключений [6, 45].

В умовах розпаду імперії 18-19 жовтня 1918 р. у Народному Домі відбулася Конституанта – представницьке зібрання (близько 500 чол.) українських послів до парламенту та крайових сеймів Галичини і Буковини, єпископату, делегатів українських партій, яке обрало Українську Національну Раду на чолі з головою Парламентського представництва Євгеном Петрушевичем. Серед делегатів Конституанти було 28 активних членів УНДП, зокрема В.Бачинський, К.Левицький, Т.Старух, В.Сінгалевич, В.Будзиновський, О.Колесса, Ю.Романчук, С.Онишкевич, А.Горбачевський, І.Куровець, Р.Герлецький, П.Рожанковський, Г.Торшкоовець, О.Бурачинський, О.Попович, С.Баран, В.Панейко та ін [17]. Рада прийняла Маніфест, яким проголосила курс на легальне й мирне взяття державної влади.

Серед членів УНДП, які безпосередньо займалися підготовкою революції, потрібно наголосити на видатній ролі секретаря Народного комітету Степана Барана. Саме він був головним і відповідальним організатором усієї політичної підготовки Листопадового зриву у Львові і на провінції, включно з організацією збройних сил для виконання цього завдання. С.Баран у своїх спогадах згадує, що як секретар Народного комітету він керував тоді українською політичною організацією в Східній Галичині по підготовці революції. До 19 жовтня було проведено цілий ряд таємних конференцій в окремих повітах з діячами українських партій [2, 3-5].

На таємних конференціях у Львові С.Баран підтримував щоденний зв'язок з Центральним Військовим Комітетом. Як доповідач він інформував присутніх про загальне політичне становище, вказував на необхідність організації в Галичині державного перевороту. Саме на цих конференціях були визначені особи, які на відповідний наказ зі Львова мали здійснити захоплення влади в окремих повітах [16, 14].

Підготовка до революції велася у специфічних умовах внутріпартійних суперечностей. Вони, в першу чергу, відзначалися незгодами між провідними членами УНДП Є.Петрушевичем та К.Левицьким. Два провідні галицькі політики, з іменами яких

найчастіше пов'язують 1 листопада 1918р. до 31 жовтня 1918р., висловлювалися проти насильницького захоплення влади [21, 42]. Особливо різко проти таких методів виступала Парламентська репрезентація у Відні на чолі з Є.Петрушевичем. За словами редактора "Діла" В.Панейка, "ця ідея була їй зовсім чужа, і вона ставилася до неї... мало сказати скептично: просто негативно" [12]. К.Левицький згадує, що Парламентська репрезентація очікувала мирний перебіг подій, покладаючи надії на те, що австрійський цісар призначить намісником Львівської судової округи (Східна Галичина і Буковина) українця, а після розвалу Австро-Угорщини українські території просто від'єднаються від неї, уже маючи владу у своїх руках [8, 93].

Розуміючи, що така політика Парламентської репрезентації гальмує хід подій, українські політики у Львові сформували 27 жовтня 1918 р. філію Центральної Ради, яка обрала своїм головою К.Левицького, його заступником І.Макуха, секретарями В.Бачинського та О.Назарука, скарбником І.Курівця, контролером О.Барвінського. Саме ця філія стала серцем майбутньої народної революції [9, 31].

Активну передреволюційну діяльність продовжував вести секретар Народного комітету УНДП С.Баран. Він заявив, що Народний комітет підпорядковує партійну організацію під керівництвом делегації УНРади у Львові, яка за цих умов повинна була взяти на себе право і обов'язки цілої УНРади. Напружена ситуація в краї не давала змоги проводити партійні збори, тому всі питання вирішувались на засіданнях УНРади.

Стежачи за подіями, Галицька УНРада дізналася, що польська ліквідаційна комісія збирається 1 листопада перебрати владу у Львові від австрійського намісника К.Гуйна. 31 жовтня 1918р. Львівська УНРада у складі К.Левицького, І.Кевилока, В.Сінгалевича, С.Голубовича, С.Барана, М.Лозинського, Д.Вітовського терміново зібралася на своє засідання. Вирішили вночі роззброїти польські та австрійські військові частини, захопити головні державні установи, заарештували представників австрійської влади і таким чином взяли владу в краї. негайно було надіслано довірених осіб у всі міста з наказом повітовим організаціям провести таку ж акцію на місцевому рівні. Незважаючи на наказ Є.Петрушевича не починати виступ до 1 листопада, Львівська УНРада більшістю голосів прийняла рішення не відкладати чину. Це сталося передусім завдяки Д.Вітовському, який переконав інших членів, що на завтра всі шанси для успішного проведення операції будуть втрачені [10, 40].

Революція була здійснена безкровно. Величезна заслуга в цьому, безперечно, належить керівництву УНДП, яке за два

місяці зуміло створити міцну організацію, сконсолідувати сили українського суспільства й у вирішальний момент прийняти правильне рішення.

Члени УНДП активно включилися в роботу різноманітних державних структур Західноукраїнської Народної Республіки. Вони мали найсильніше партійне угруповання на чолі з А.Горбачевським, у вищому законодавчому органі ЗУНР – Українській Національній Раді. З поіменного складу цієї Ради (150 осіб) 38 були членами УНДП [17]. Членами уряду ЗУНР Державного Секретаріату (13 осіб) були Кость Левицький (голова уряду і секретар фінансів), Василь Панейко (секретар внутрішніх справ), Степан Баран (секретар земельних справ), Іван Куровець (секретар охорони здоров'я) [7,15-16]. У другому уряді Сидора Голубовича до Секретаріату входили члени УНДП Логвин Цегельський (закордонні справи), Ангенор Артимович (освіта), Осип Бурачинський (судочинство) (10,64). Чотири члени УНДП були призначені послами: Олександр Колесса і Євген Левицький (Берлін), Євген Петрушевич та Станіслав Дністрянський (Відень). Члени УНДП Є.Петрушевич, О.Попович, С.Витвицький, А.Горбачевський та С.Юрик брали участь і в інших реорганізованих владних структурах ЗУНР. У повітах активно діяли члени партії Д.Дикий (Бібрка), М.Загудульський (Золочів), М.Левицький (Жидачів), О.Марітчак (Рудки), С.Назаревич (Броди), М.Пачовський (Долина), Л.Петрушевич (Бережани), С.Томашівський (Жоломия), С.Юрик (Золочів) [9,83-88].

З моменту проголошення держави на західноукраїнських землях перед керівництвом УНДП постала нагальна потреба виробити чітку стратегію і тактику дій, бо її програма втратила свою актуальність, оскільки раніше була пристосована до оборони інтересів народу в реалії Австро-Угорської імперії. 28-29 березня 1919р. у Станіславові – тодішній столиці Західної області Української Народної Республіки – відбувся з'їзд УНДП. На з'їзді виступили К.Левицький, Є.Петрушевич, Т.Старух, О.Попович, Т.Окуневський, О.Марітчак, І.Куровець та ін. Голова партії К.Левицький у доповіді підкреслив, що партія буде робити все для будівництва "народної республіки на основах демократизму поступу та соціальної і політичної справедливості для всього народу" [15].

Делегати прийняли нову програму та змінили назву партії, заклали основи політики та усунули від керівництва довголітнього голову Народного Комітету УНДП Костя Левицького. З'їзд намітив деякий зсув "уліво", що видно, передусім, з нової назви партії – Українська Народно-Трудова партія (щось на зразок британських лейбористів). Згідно з "Поясненням програми Української Народної Трудової Партії" ця теза означала: партія, яка хоче організувати

українські народні трудові маси до будівництва української держави для добра тих народних мас [13, 1 жовтня]. При цьому, тлумачачи термін "Народна", висловлювалися надії, що партія вийде за суто галицькі межі і набуде всенародного характеру – тут, як і далі у програмі, відчувається вплив недавньої події – злуки ЗУНР і УНР. Партія проголосила себе насамперед захисником інтересів селянства і заявила, що виступає за соборність і повну державну незалежність українських земель.

Майбутню українську державу трудовики уявляли у формі демократичної республіки з правом народу на законодавчу ініціативу та референдум. Цікавими є їх погляди на адміністративний поділ Української Народної Республіки. Наводячи як приклад маленьку Швейцарію, що поділена на автономні кантони, вони вважали, що українська держава в кордонах від Сяну по Кавказ повинна бути своєрідною федерацією автономних областей, кожна з яких мала б свій уряд і сейм з компетенціями в межах, визначених загальнодержавними законами. У цих областях повинні бути враховані географічні, історичні та економічні особливості. Парламент та законодавчі установи автономних областей передбачалося обирати на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного і пропорційного виборчого права.

Відповідно до зміни назви партії повністю було переглянуто економічну програму. Проголосивши гасла "Земля належить тим, що працюють на ній власними "руками" та "Українська земля належить українським селянам" [13, 1 жовтня], трудовики виступили за радикальну земельну реформу. Вони відмовилися від своєї попередньої тези про примусовий викуп великої земельної власності (панської землі) [1, 12]. Фактично, це була вимога націоналізації землі для наділення нею безземельних та малоземельних селян, у першу чергу вояків української армії та їх родин. Трудовики вважали, що найбільш продуктивними є середні господарства (щонайменше десятиморгові³, розміщені на родючій землі), вимагали законодавчо визначити максимальну кількість ґрунту, яким міг володіти один господар, а також мінімальну, що його повинні були отримати малоземельні та безземельні селяни, щоб стати самостійними господарями.

Щодо інших економічних реформ. У програмі УНТП висувалася вимога "усупільнення здатних до сього галузей промислу, торгівлі, кредиту" [19, 94] тобто часткова націоналізація цих галузей як на користь держави, так і на користь професійних спілок. Передбачалося також уведення загального податкового податку та оподаткування заможних верств населення з одночасним звільненням від цього найбільш бідних членів суспільства.

В економічному відношенні програма УНТП фіксувала поворот трудовиків у бік соціалізму. Фактично, ними була прийнята соціалістична програма-мінімум радикалів, хоча й не сприймався соціалістичний світогляд як такий. Партія, як і до Листопадової революції 1918 року, залишалася на позиціях чіткого демократизму і заявляла, що не відступає від "свого попереднього понадклясового становища" [13, 1 жовтня]. Програма передбачала боротьбу за широкі демократичні права, рівність усіх громадян перед законом, восьмигодинний робочий день, прогресивне соціальне законодавство тощо.

Окремим програмним розділом були сформульовані завдання культурних перетворень. Одним із них була українізація галицького суспільства, яке в умовах багатовікового австро-угорського панування зазнало онімечення та колонізації. Важлива роль у цьому процесі відводилася школі, яка повинна була стати державною, зі світським міжконфесійним характером, доступною для всіх громадян без різниці статі, національності, віровизнання. Передбачалося звести загальний шкільний обов'язок. Держава повинна була створювати своїм громадянам умови, щоб вони мали доступ до всіх щаблів освіти від початкової до вищої. Здібним дітям з незаможних сімей передбачалося виділення допомоги аж до повного їх державного утримання. Зазначалося, що всі діти в українських державних школах "повинні бути виховувані в українським державним дусі" [13, 22 жовтня].

У зовнішньополітичній галузі УНТП виступала за мир та створення міжнародної організації, до якої входили б усі народи світу і яка б справедливо розв'язувала всі конфліктні ситуації між державами. До створення такої організації і закінчення війни партія виступала за власну українську армію, побудовану на основі загального військового обов'язку всіх громадян.

Отже, розв'язання більшості проблем УНТП шукала з позиції української державності і об'єднання українських земель. Після поразки ЗУНР Українська Трудова партія продовжувала роботу. Її Народний комітет протестував проти Варшавської угоди УНР з Польщею, яка визнавала приналежність Галичини до Польщі.

28 грудня 1920 року у Відні, куди емігрувала більшість членів уряду ЗУНР та керівництва партії, було створено Закордонну групу УНТП (ЗГУНТП). Основним її завданням була підтримка уряду диктатора Є.Петрушевича та репрезентація партії у закордонних українських організаціях. На чолі стояв Станіслав Дністрянський, проректор Українського Вільного Університету у Відні. Партійну організацію у краю очолював Володимир Бачинський (з осені 1919 року). Обидві групи виступали проти Ризького

договору, заперечували польську державність на українських землях, кваліфікуючи польську владу як окупаційну.

25 травня 1923 року Народний з'їзд УНТП протестував проти рішення Ради Амбасадорів від 14 березня 1923 р., що віддала Галичину Польщі. Однак це рішення викликало значні розходження у керівних колах УНТП. Організація розкололася на три групи. Серед них була група незалежників і група "політичного реалітету". Перші (орган "Наш прапор") відкидали рішення Ради Амбасадорів і всяку спробу налагодити українсько-польські відносини. Другі (орган "Діло") підкреслювали незалежність крайової політики від закордонних центрів, зокрема групи Петрушевича, який тоді перейшов на радянськo-польські позиції. Третя група покинула УНТП і заснувала Українську Партію Національної Роботи (орган "Заграда"). Згодом (1924 р.) між цими групами почалися переговори про консолідацію українського національно-демократичного табору, що призвело до утворення у липні 1925р. Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО).

Таким чином, УНДП відіграла значну роль у боротьбі за українську державність. За словами видатного галицького історика й аналітика С.Томашівського, "з поміж усіх політичних організацій ...на наших західних землях не бачимо ні одної під міру старій УНДП. Перше 15-ліття, передвоєнне, в її діяльності однозначне з всестороннім національним розвитком австрійських Українців, без якого годі собі подумати всенародну акцію 1918-1919 рр." [20,18]. УНДП зівніцювала і провела Листопадову революцію 1918 р. Вона фактично була партією влади в період існування ЗУНР.

Справу УНДП гідно продовжила УНТП. Правонаступницею цих партій стало УНДО, програма якого базувалася на ідеології соборності, державності, демократії й антикомунізму.

1. Баран С. Наша програма і організація. Програма і організація Української Національно-Демократичної (Народної) партії. – Львів, 1913.
2. Баран С. З перед 10 літ. Низка споминок з листопадових днів 1919 р. у Львові // Діло. – 1928. – 1 листопада.
3. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття. – К., 1996.
4. Енциклопедія Українознавства. В десяти томах. – Париж-Нью-Йорк, 1966. – Т.5.
5. Історичні передумови воз'єднання українських земель. – К., 1989.
6. Кузьма О. Листопадові дні. – Львів, 1931.
7. Левицький К. Перший Державний Секретаріат у Львові // Український скиталець, - 1923.- №11. 11 червня.
8. Левицький К. Великий зрив. – Львів, 1931.
9. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів, 1995.
10. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. – Відень, 1922.
11. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993.

12. Панейко В. Перед Першим листопада. Шматок спогадів // Діло. – 1928. – 1 листопада.
13. Пояснення програми Української Народної Трудової Партії // Свобода. – 1922. 1 жовтня, 15 жовтня, 22 жовтня.
14. Програма Української Народної Трудової Партії // Свобода. – 1922. – 1 жовтня.
15. Республіка, – 1919. – 30 березня, 1 і 2 квітня.
16. Ріпецький С. Листопад 1918 року. – Нью-Йорк-Дітройт, 1961.
17. Свобода.- 1918.- 26 жовтня.
18. Сенків М., Думинєць І. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1919 рр. – Дрогобич, 1996.
19. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони 1918-1923 рр. – Т.4. – Скрантон, 1960.
20. Томапівський С. Наша чільна партія у власному дзеркалі. – Львів, 1929.
21. Цегельський Л. Від легенд до правди. Спогади про події в Україні, зв'язані з 1 листопада 1918 р. – Нью-Йорк-Філадельфія, 1960.

¹ Вона мала також назви: Руська Національно-Демократична партія, Українсько-Руська Національно-Демократична партія, а з 1914 р. – Українська Національно-Демократична партія.

² Двоє останніх не належали до УНДП. М.Лозинський був безпартійним, а О.Назарук – радикал, однак вони підтримували тісні зв'язки з УНДП.

³ Австрійський морг дорівнював 0,576 га.

Тарас Батюк. Українська Національно-Демократична (Трудова) партія у боротьбі за державність українських земель. У статті на основі аналізу документів, монографічної літератури, спогадів зроблено спробу показати роль однієї з найбільш впливових політичних організацій на західноукраїнських землях – Української Національно-Демократичної партії та її наступниці Трудової партії у підготовці та проведенні Листопадового зриву 1918 р. та їх участь у державотворчих процесах, що відбувалися на цих землях у період існування ЗУНР.

Тарас Батюк. Украинская Национально-Демократическая (Трудовая) партия в борьбе за государственность украинских земель. В статье на основании анализа документов, монографической литературы, воспоминаний сделана попытка показать роль одной из наиболее влиятельных политических организаций на западноукраинских землях – Украинской Национально-Демократической партии и ее последовательницы Трудовой партии в подготовке и проведении Ноябрьского восстания 1918 г. и их участие в государственнотворческих процессах, которые происходили на этих землях в период существования ЗУНР.

Taras Batiuk. The Ukrainian Democratic (Labour) Party in the Struggle for the Statehood of Ukrainian Lands. Having analysed a number of documents, monographs and memories the author has made an attempt to define the historic role of one of the most influential political organizations on the Western Ukrainian Lands, i.e., the Ukrainian National Democratic Party and its follower – the Labour Party in the preparation and carrying-out the November Revolt in 1918. The article elucidates the above-mentioned Party's participation in state-building processes which took place on these Lands in the period of the existence of the West-Ukrainian People's Republic (ZUNR).